

ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧНІВ МОЛОДШОГО ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕТОДУ СОЦІОМЕТРІЇ

Khomenko Y. H. The study on the interpersonal interaction of junior teens using the method of sociometry / Y. H. Khomenko // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University, G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine / scientific editing by S. D. Maksymenko, L. A. Onufrieva. – Issue 41. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2018. – P. 383–395.

Y. H. Khomenko. The study on the interpersonal interaction of junior teens using the method of sociometry. The results of an empirical study that was conducted during 2010–2015 are presented in the article. It is aimed at studying the interaction between adolescent pupils. Communication and interaction between peers in adolescence is extremely important for the development of a holistic and harmonious person, because the leading activity of adolescence is intimate-personal communication.

The interaction between students of adolescence is defined based on the works of prominent psychologists and present researchers.

To determine the quantitative characteristics of the interaction it is expedient to use the method of sociometry. So, all the criteria for studying the interaction in the student group are described in detail. Two main sociometric criteria are taken – business and emotional one. The business criterion involves the interaction of students in learning, and the emotional criterion involves a friendly interaction. The quantifiable indicators are: sociometric status, index isolation, level of well-being, the factor of reciprocity, relationship satisfaction rate.

In order to study the interaction in detail, it is necessary to conduct sociometry several times. We decided to conduct sociometry for three academic years – in the fifth, sixth and seventh grades.

As a result, the level of interaction between classmates is revealed. In our case, the interaction between students in both sociometric criteria is low. However, there are certain differences between the business and the emotional criterion. Namely, the interaction between classmates at the emotional level is better established. Possible reasons for such results are offered in the article. We argue that insufficient pedagogical efforts have been made to establish interaction between students of student groups. Specific recommendations for teachers are described by the author in order to improve the interaction between classmates both in learning and in friendly relationships.

Key words: interpersonal interaction, interaction, adolescence, intimate and personal communication, sociometric research, sociometric criterion, sociometric status, index of isolation, level of well-being, the factor of reciprocity, relationship satisfaction rate.

Є. Г. Хоменко. Дослідження міжособистісної взаємодії учнів молодшого підліткового віку за допомогою методу соціометрії. Представлено результати емпіричного дослідження, яке проводилось упродовж 2010–2015 років і було спрямоване на дослідження особливостей взаємодії між учнями підліткового віку. Спираючись на праці видатних психологів, визначено поняття взаємодії та міжособистісної взаємодії між учнями молодшого підліткового віку.

Зважаючи на особливості підліткового віку, а саме провідну діяльність і соціальну ситуацію розвитку підлітків, показано важливість взаємодії між однокласниками для гармонійного і цілісного розвитку особистості.

Запропоновано досліджувати міжособистісну взаємодію між однокласниками за допомогою соціометричного дослідження, при цьому детально описано особливості проведення соціометричного дослідження в шкільній групі. У якості соціометричних критеріїв узяті діловий – тобто навчальна взаємодія та емоційний – тобто дружні стосунки між однокласниками. Дослідження взаємодії між учнями середньої школи передбачає виявлення їх соціометричних статусів, а також як показники порівняння запропоновано використовувати такі соціометричні критерії: рівень благополуччя групи, коефіцієнт взаємності, коефіцієнт задоволеності стосунками у групі, індекс ізольованості. Проаналізовано доцільність проведення соціометричного дослідження упродовж певного періоду часу задля спостереження динаміки у взаємодії.

Виявлено, що взаємодія між однокласниками перебуває на низькому рівні впродовж усіх років дослідження, проте існують певні відмінності між соціометричними критеріями. Проаналізовано отримані результати як кількісно, так і якісно. Відповідно, описано можливі причини такої взаємодії. Запропоновано певні рекомендації класним керівникам для поліпшення взаємодії між учнями.

Ключові слова: міжособистісна взаємодія, взаємодія, підлітковий вік, інтимно-особистісне спілкування, соціометричне дослідження, соціометричний критерій, соціометричні статуси, індекс ізольованості, рівень благополуччя, коефіцієнт взаємності, коефіцієнт задоволеності стосунками.

Постановка проблеми. Останнім часом освітня система удосконалюється і змінюється дуже швидко, стрімко відбувається гуманізація і демократизація освіти в середній школі. Нова школа XXI століття орієнтується на діалогічність і партнерські відносини між учасниками навчально-виховного процесу, проте

якість взаємодії між ними не завжди є взірцевою – як між учителем і учнями, так і між учнями один з одним усередині учнівської групи. Зважаючи, що учні середньої школи – це так звані молодші підлітки, самооцінка яких напряму залежить від оцінки оточуючих їх однолітків, цікаво дослідити особливості міжособистісної взаємодії всередині учнівської групи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення взаємодії між учнями класу завжди цікавило дослідників, адже на прикладі відносин у групі можна спостерігати взаємостосунки усього суспільства.

Проблемами взаємодії займалась велика кількість дослідників, а саме: Б. Ф. Ломов, О. М. Леонт'єв, В. А. Кан-Калік, Л. С. Виготський, Ш. А. Амонашвілі, Б. Д. Ельконін, Л. І. Божович, Р. Селман, О. Стауфорд, М. Фландерс, М. Хаузен. Серед сучасних дослідників слід згадати Р. А. Чернишева, М. В. Камінську, І. Вачкова, Л. К. Велитченко, О. В. Глузман, А. М. Бойко, К. В. Седих, М. Б. Євтух, В. К. Майбородову, Н. С. Побірченко, Н. В. Пузиркова, О. А. Рацул, Г. Ю. Ксензова, М. І. Фруміну, Г. А. Цукерман, Е. В. Чудінова.

Взаємодія між учнями підліткового віку завжди залишається у полі зору психологів-дослідників. Варто згадати ще Л. С. Виготського, Л. І. Божович, І. С. Кона, Д. Б. Ельконіна, А. В. Мудрика, Т. В. Драгунову, Д. Н. Фельдштейна, М. І. Лісіну. Серед сучасних дослідників слід наголосити на дослідженнях К. В. Седих, яка вивчала особливості делінквентних підлітків, психологію взаємодії систем; Т. Ю. Куниці; яка розглядає особливості соціальної взаємодії підлітків; Н. В. Сергеевої, яка вивчає особливості взаємодії молодших підлітків у малих групах; І. А. Василенко, яка пов'язує соціометричні статуси з певними формами і видами агресивності підлітків.

Формулювання мети статті. Зважаючи, що підлітковий вік є складним і повним протиріч, а взаємодія між однолітками є визначальною, наша мета – дослідити кількісні характеристики взаємодії між однокласниками за допомогою соціометричної методики. Щоб результати були достовірнішими, доцільно проводити процедуру не одноразово, а впродовж певного періоду часу. Тоді можна побачити, чи відбуваються зміни в цій взаємодії під впливом оточуючих виховних педагогічних заходів, спрямованих на формування учнівського колективу.

Вклад основного матеріалу. У психологічній науці поняття «взаємодія» розглядається різнопланово. Ця категорія є однією

із загальних форм взаємозв'язку між явищами. Її суть полягає у зворотному впливі одного предмета чи явища на інше. Безумовно, взаємодія між людьми передбачає певний взаємовплив, який визначає подальший розвиток особистостей. Взаємодія між підлітками – це невід'ємний процес їх життєдіяльності й становлення особистостей. Адже підлітковий вік сам по собі передбачає розвиток навичок взаємодії один з одним шляхом інтимно-особистісного спілкування між однолітками – їх провідної діяльності. Тож, взаємодія між однолітками стає необхідною складовою їх соціального становлення.

Важливість взаємодії саме між однолітками в підлітковому віці неодноразово була доведена вітчизняними психологами (Л. І. Божович, Д. Б. Ельконін, І. С. Кон, Д. Н. Фельдштейн), адже підлітки прагнуть до дорослих стосунків, проте об'єктивної дорослості в них ще немає, тому вони, так би мовити, вчаться взаємодіяти, засвоюють норми і цінності в групі своїх однолітків. Саме дитяча спільнота постає для підлітка основною, тією, на цінності й норми якої він орієнтується [5]. Соціалізація підлітків шляхом взаємодії з однолітками є процесом засвоєння підліткової субкультури через входження у систему конкретних соціальних зв'язків.

Як зазначає Н. В. Сергеева, одна з реакцій підліткового віку – реакція групування з однолітками. Головна особливість підліткового віку – підвищений інтерес до спілкування з однолітками, орієнтація на вироблення групових норм і цінностей [4].

Взаємодію між учасниками тієї чи іншої групи можна досліджувати як кількісними, так і якісними методами. Безумовно, доцільним і більш об'єктивним є визначення кількісних характеристик взаємодії у групі, а саме – методом соціометрії. Виникнення і розвиток соціометрії (як теоретичної системи і як системи практичних методів) найтіснішим чином пов'язані з життям і творчістю соціолога, психіатра і соціального психолога Джекоба Л. Морено, який вважається її засновником [3].

Незважаючи на те, що соціометричний метод є досить давнім, у сучасній науці він широко застосовується представниками соціологічних, педагогічних і психологічних професій, адже дає кількісну характеристику особливостей взаємодії у групі, а отже, є об'єктивним. Проте слід вважати, що якщо його проводити одноразово (зрізово), можна не зрозуміти повну картину взаємодії в групі, тому краще повторювати проведення через певний час.

Якщо ж мова йде про учнівський колектив, то доцільно буде використовувати модифікацію соціометричного дослідження Я. Л. Коломінського. Згідно його точки зору, тяжіння однієї людини до іншої виражається в прагненні бути ближчим до об'єкта прив'язаності, при цьому словесне вираження повинно бути визнане як важливий об'єктивний показник не лише усвідомлення, але й узагалі потреби людини. У результаті ж дослідження виявляються бажання дитини бути задіяною у спільну діяльність із комось, визначаються переважні вибори та їх взаємність [2].

У своєму дослідженні ми звертаємо увагу на два основні критерії учнівських виборів – діловий (навчання) та емоційний (дружба). Основні соціометричні показники, на які зверталась увага, – соціометричні статуси, індекс ізольованості, рівень благополуччя, коефіцієнт взаємності, коефіцієнт задоволеності стосунками.

Перший показник, який брався до уваги, – це соціометричний статус, який розглядається як положення особистості у системі міжособистісних відносин і визначається кількістю виборів або переваг, які одержує кожний член групи за результатами соціометричного опитування (Я. Л. Коломінський). Соціометричні статуси розподіляються на 4 групи: «зірки» (учні, які отримали 6 і більше виборів і, відповідно, потрапили до першого кола соціомішені), «ті, кому віддають перевагу» (учні, які отримали 3–5 виборів і, відповідно, знаходяться у другому колі), «прийняті» (учні, які отримали 1–2 вибори – третє коло соціомішені) і «не прийняті» (учні, що не отримали жодного вибору – так звані ізольовані – четверте коло соціомішені). Після виявлення статусних позицій учнів ми обраховували певні соціометричні критерії, а саме: рівень благополуччя групи (РБ), коефіцієнт взаємності (КВ), коефіцієнт задоволеності стосунками у групі (КЗС), індекс ізольованості (І).

Рівень благополуччя (РБ) обраховується шляхом відношення позитивних статусних категорій (першої і другої) до негативних (третьої і четвертої). Відповідно, якщо цей показник більший одиниці – це свідчить про високий рівень благополуччя і переважання позитивних статусів у групі, й навпаки.

Коефіцієнт взаємності (КВ) обраховується шляхом співвідношення взаємних виборів у групі до загальної кількості виборів. Цей показник є дуже важливим, адже показує характер стосунків у групі. Може бути показником дійсної згуртованості, прив'язаності, дружби у групі й одночасно свідчити про роз'єднання групи на інші мікрогрупи. Значення цього коефіцієн-

та свідчить про 4 рівні взаємності: I – KB = 15–20% (низький), II – KB = 21–30% (середній), III – KB = 31–40% (високий), IV – KB = 40% і більше (дуже високий).

Коефіцієнт задоволеності стосунками у групі (КЗС) обчислюється шляхом відношення кількості взаємних виборів у групі до загальної кількості учнів. Відповідно, значення цього показника розподіляють за рівнями: I – КЗС = 33% і менше – низький, II – КЗС = 34–49% – середній, III – КЗС = 50–65% – високий, IV – КЗС = 66% і більше – дуже високий.

Індекс ізольованості групи (II) – відношення кількості «не прийнятих» дітей до загальної кількості учнів групи. Відповідно, значення розподіляються за рівнями – 5–15% – низький; 15–25% – середній, понад 25% – високий [5].

Соціометричне дослідження – це так звана зрізова методика, що свідчить про взаємодію у групі на даний момент. У нашому дослідженні ми намагалися прослідкувати динаміку змін і розвитку взаємодії впродовж певного періоду часу, а саме впродовж трьох років. Отже, наше дослідження можна вважати лонгітюдним, адже ми проводили одне і те ж саме соціометричне дослідження тричі, починаючи з п'ятого класу і закінчуючи сьомим, щоб прослідкувати, чи змінилася взаємодія між однокласниками впродовж цього часового періоду.

Наше соціометричне дослідження проводилось на базі однієї з Полтавських гімназій № 6, брали участь 7 класів учнів, які переходили в середню школу – в 5-й клас. Таке дослідження поетапно повторювалось у 5-му, 6-му і 7-му класах задля того, щоб вивчити динаміку перебігу взаємодії між учнями класів, статусний розподіл між ними (табл. 1). Усього взяло участь 225 учнів, із яких 104 хлопчики і 121 дівчинка.

Таблиця 1

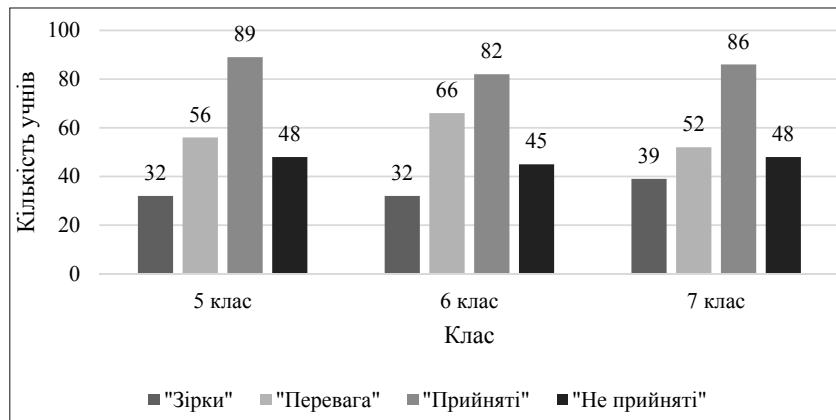
**Порівняльна характеристика соціометричних критеріїв
впродовж трьох років навчання**

Показники порівняння	5-й клас		6-й клас		7-й клас	
	Діловий критерій	Емоційний критерій	Діловий критерій	Емоційний критерій	Діловий критерій	Емоційний критерій
1	2	3	4	5	6	7
«Зірки»	32	33	32	27	39	39
«Перевага»	56	67	66	85	52	67

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
«Прийняті»	89	98	82	84	86	88
«Не прийняті»	48	27	45	29	48	31
Індекс ізольованості	21% (середній)	12% (низький)	20% (середній)	13% (низький)	21% (середній)	14% (низький)
Рівень благополуччя	0,64 (низький)	0,8 (низький)	0,77 (низький)	0,99 (середній)	0,7 (низький)	0,9 (низький)
Загальна кількість виборів	563	577	575	604	593	610
Кількість взаємних виборів	82	99	79	109	87	85
Коефіцієнт взаємності	15% (низький)	17% (низький)	13% (низький)	18% (низький)	15% (низький)	14% (низький)
Коефіцієнт задоволеності	36% (середній)	44% (низький)	35% (низький)	48% (низький)	39% (низький)	38% (низький)

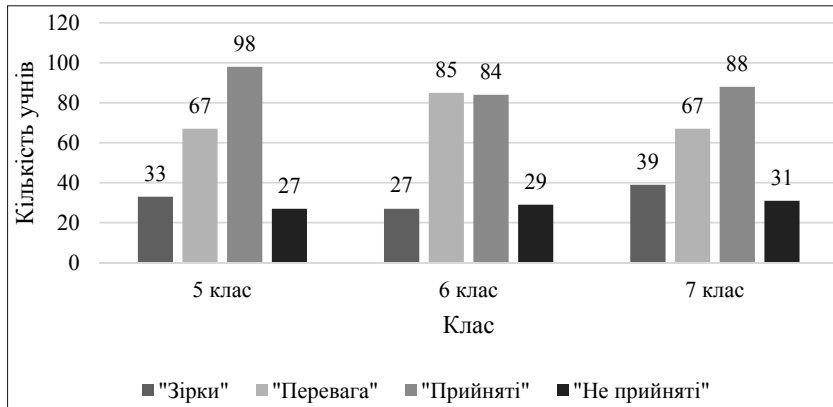
Що стосується статусного розподілу, то можна простежити такі зміни упродовж трьох років. За діловим критерієм бачимо такі зміни (рис. 1):

Рис. 1. Розподіл соціометричних статусів упродовж 5–7-го класів за діловим критерієм

Як бачимо з гістограми (рис. 1), збільшується кількість «зірок» – якщо у 5-му і 6-му класах їх 32, то у 7-му – 39. При цьому в 6-му класі збільшується кількість «тих, кому надають перевагу» (з 56 до 66), але у 7-му класі – спостерігаємо зменшення до 52. «Прийнятих» учнів у 5-му класі – 89, у 6-му ситуація покращується – 82 учні й у 7-му – кількість зростає до 86. Кількість «не прийнятих» учнів у 5-му класі – 48, у 6-му – знижується до 45 й у 7-му знову стає 48. Упродовж трьох років спостерігаємо перевагу негативних соціометричних статусів (III і IV), проте є наявність певних змін. Так, рівень благополуччя в учнівській групі у 5-му класі сягає 0,64, у 6-му класі покращується до 0,77, адже стає більше позитивних соціометричних статусів, але у 7-му класі – показник стає 0,7, відповідно, більшість дітей перебуває в несприятливих соціометричних категоріях, має або 1–2 вибори, або взагалі жодного, не користується авторитетом своїх однокласників у навчальній діяльності.

За емоційним критерієм статусний розподіл упродовж визначеного періоду виглядає так (рис. 2):

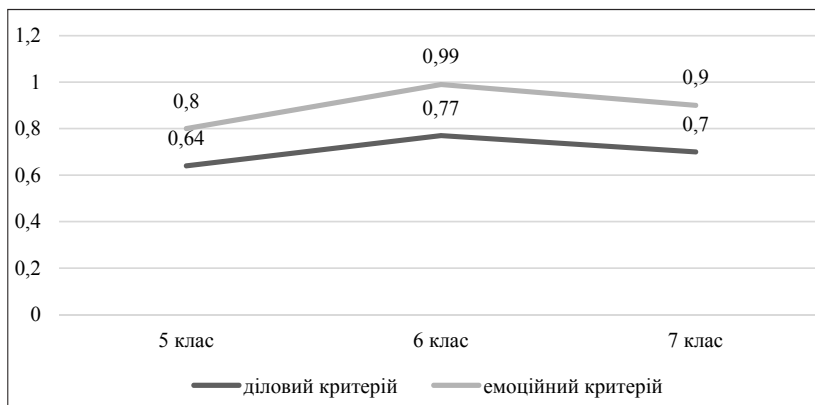
Рис. 2. Розподіл соціометричних статусів упродовж 5–7-го класів за емоційним критерієм

Тож, як бачимо з діаграми (рис. 2), кількість «зірок» у 5-му класі становить 33 учні, у 6-му класі – зменшується до 27, а у 7-му – збільшується до 39. Кількість «тих, кому надають перевагу» в 5-му класі становить 67 учнів, у 6-му – їх кількість збільшується до 85, але у 7-му – знижується до 67. Кількість «прийнятих» у 5-му класі – 98 учнів, у 6-му – знижується до 84, а у 7-му – зростає до 88. Кількість «не прийнятих» учнів зростає

з 5-го до 7-го класу – відповідно 27, 29 і 31 учень. Отже, рівень благополуччя у 5-му класі становить 0,8, у 6-му показник є найбільшим – 0,99, що свідчить про середній рівень благополуччя, й у 7-му класі – знижується до 0,9.

Порівнюючи рівень благополуччя за емоційним і діловим критеріями, можемо побачити таке (рис. 3):

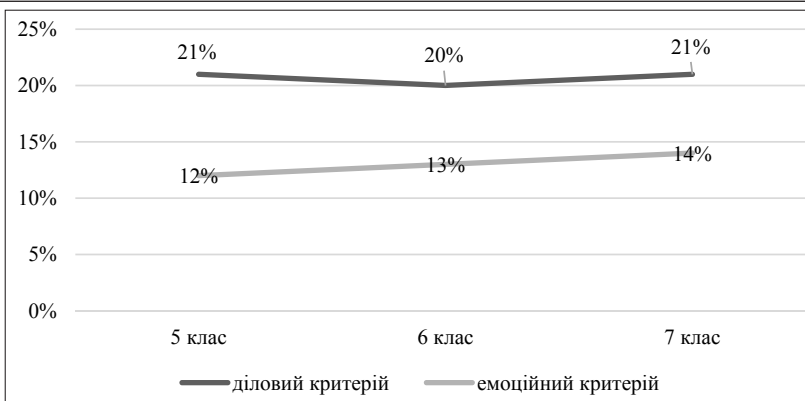
Рис. 3. Рівень благополуччя стосунків учнів упродовж 5–7-го класів

Як бачимо, показники благополуччя за діловим критерієм є нижчими, ніж за емоційним, що свідчить про те, що дружні стосунки учнів налагоджено краще, ніж у навчанні, проте все одно показники не перевищують 1 – тобто рубежу переваги позитивних статусів, адже більшість дітей має 1–2 вибори або зовсім жодного. Також слід звернути увагу, що у 6-му класі ситуація є найкращою за статусним розподілом, проте у 7-му класі знову погіршується, хоча за емоційним критерієм є на порядок вищою.

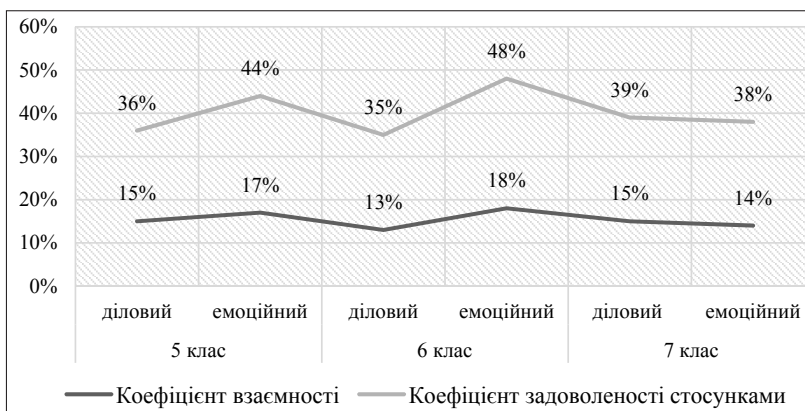
Кількість «не прийнятих» дітей упродовж даного періоду свідчить про індекс ізольованості класу (рис. 4).

Кількість учнів, які не отримали жодного вибору за діловим критерієм, вища упродовж усього періоду, а отже, й індекс ізольованості за діловим критерієм є вищим. Якщо за емоційним критерієм він коливається від 12% до 14%, що відповідає низькому рівню ізольованості, то за діловим критерієм його значення сягає 20–21%, що відповідає середньому рівню.

Також варто поглянути на зміни коефіцієнтів взаємності й задоволеності стосунками за обома критеріями впродовж поточного періоду.

Рис. 4. Індекс ізольованості за діловим і емоційним критеріями у 5–7-му класах

Рис. 5. Показники рівнів взаємності й задоволеності стосунками упродовж 5–7-го класів

Як бачимо зі зведеної таблиці результатів (табл. 1), показники рівня взаємності перебувають на низькому рівні, учні мало взаємодіють і спілкуються зі своїми однокласниками. Щодо стосується рівня задоволеності стосунками, то він перебуває на середньому рівні, адже взаємодія відбувається у мікрогрупах (переважно в діадах) за інтересами, можливо позашкільними, адже ситуація за емоційним критерієм (дружні стосунки) налагоджена трохи краще, про це свідчать отримані дані: якщо за діловим критерієм взаємність упродовж трьох років – 15%, 13%, 15%, то за емоційним – 17%, 18%, 14%. Задоволеність же за ді-

ловим критерієм – 36%, 35%, 39%, а за емоційним – 44%, 48%, 38%. Слід звернути увагу, що ці показники також є найкращими у 6-му класі, а вже до 7-го їх значення спадає, що може бути пов'язано із зовнішнім впливом чи обставинами, які склалися в учнівській групі.

Висновки і перспективи подальших розвідок з цього напрямку. Отже, дослідивши особливості взаємодії всередині учнівської групи за допомогою соціометричної методики, проведеної поетапно у 5-му, 6-му і 7-му класі з одними і тими ж учнями, отримали такі результати. Загалом, взаємодія у класах налагоджена погано, всі показники не виходять за межі низького і середнього рівня, більшість дітей має негативні соціометричні статуси, кількість взаємних виборів також на низькому рівні, відповідно, задоволеність стосунками також коливається у межах низького-середнього рівнів. За діловим критерієм можемо констатувати нижчі показники, ніж за емоційним. Спостерігається мала кількість взаємних виборів, відповідно, рівень взаємності перебуває на низькому рівні. Це свідчить, що в навчанні учні мало взаємодіють один з одним, покладаються на свої сили, не вміють працювати групами чи мікрогрупами. Орієнтуються лише на так званих «зірок», які мають найбільше соціометричних виборів і навчаються найкраще. Що стосується емоційного критерію, то тут ситуація трохи краща, хоча все одно маємо справу з низьким рівнем взаємності та благополуччя. Проте можемо констатувати, що кількість позитивних статусів і взаємних виборів є більшою, а кількість «не прийнятих» учнів є меншою. Тож, дружба між однокласниками є, наявні мікрогрупи навколо «зірок» і групування учнів за певними позашкільними інтересами, емоційна прихильність, хоча і не між усіма. Слід наголосити на тому факті, що взаємодія, як за діловим, так і за емоційним критеріями, покращується у 6-му класі, проте всі показники знижуються у 7-му класі. Можна припустити, що недостатньо педагогічних зусиль докладено для налагодження взаємодії між учасниками учнівських груп. Зважаючи, що маємо справу з учнями підліткового віку, і зовнішня оцінка і схвалення з боку референтної групи є вирішальними у становленні особистості, можна говорити про некомфортні умови для учнів цих класів, адже характер взаємостосунків між ними носить фрагментарний характер, спілкування як у навчанні, так і поза школою відбувається лише між окремими учасниками, більшість учнів класу не задіяно у спільну діяльність – як навчальну, так і позашкільну.

Отже, задля налагодження взаємодії між учасниками шкільних класів, класному керівникові слід докладати набагато більше зусиль, спрямованих на:

– організацію загальних колективних справ, спільних переживань: колективні привітання учнів із днем народження; вираження щирого співчуття від імені класу в дні сумних подій, хвороби, невдач; спільні поїздки-екскурсії пам'ятними місцями, походи; спільне відвідування концертів, вистав; спільне проведення святкових днів;

– формування гуманних взаємин з учнями – висловлювати свої погляди у вигляді порад, не наголошувати на своєму вищому статусі, прагнути бути на одному рівні з учнями, вміти слухати і чути учнів, урахувати індивідуальні особливості кожного, мати підхід до учнів, висловлювати толерантність і терпимість до своїх вихованців, критикувати конструктивно, шанобливо ставитися до дітей.

Список використаних джерел

1. Василенко І. А. Агресивність та особливості соціометричного статусу підлітків / І. А. Василенко // Наука і освіта. – № 7. – 2013. – С. 131–134.
2. Коломинский Я. Л. Психология личных взаимоотношений в детском коллективе / Я. Л. Коломинский. – Минск : МГУ, 1969. – 146 с.
3. Морено Я. Л. Социометрия : Экспериментальный метод и наука об обществе / Я. Л. Морено ; пер. с англ. А. Боковикова ; науч. ред. Р. Золотовицкий. – М. : Академ. проект, 2001. – 383 с.
4. Сергеева Н. В. Особливості взаємодії молодших підлітків у малих групах школярів / Н. В. Сергеева // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : Збірник наукових праць. – Вип. 14, кн. І. – С. 469–477.
5. Седих К. В. Чинники психологічної взаємодії в системі сім'я – школа / К. В. Седих // Проблеми загальної та педагогічної психології : Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – Т. 7. – Вип. 4. – К., 2005. – С. 187–194.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Vasylenko I. A. Agresyvnist' ta osoblyvosti sociometrychnogo statusu pidlitkiv / I. A. Vasylenko // Nauka i osvita. – 2013. – № 7. – S. 131–134.

2. Kolominskij Ja. L. Psihologija lichnyh vzaimootnoshenij v detskom kolektive / Ja. L. Kolominskij. – Minsk : MGU, 1969. – 146 s.
3. Moreno Ja. L. Sociometrija : Jeksperimental'nyj metod i nauka ob obshhestve / Ja. L. Moreno ; per. s angl. A. Bokovikova ; nauch. red. R. Zolotovickij. – M. : Akadem. proekt, 2001. – 383 s.
4. Sergejeva N. V. Osoblyvosti vzajemodii' molodshyh pidlitkiv u malyh grupah shkoljariv / N. V. Sergejeva // Teoretyko-metodychni problemy vyhovannja ditej ta uchnivs'koj' molodi : Zbirnyk naukovykh prac'. – Vyp. 14, kn. I. – S. 469–477.
5. Sjedyh K. V. Chynnyky psihologichnoi' vzajemodii' v systemi sim'ja – shkola / K. V. Sjedyh // Problemy zagal'noi' ta pedagogichnoi' psihologii' : Zbirnyk naukovykh prac' Instytutu psihologii' im. G. S. Kostjuka APN Ukrainy / za red. S. D. Maksymenka. – T. 7. – Vyp. 4. – K., 2005. – S. 187–194.

Received February 21, 2018

Revised March 14, 2018

Accepted April 10, 2018

УДК 159.947.5

О. О. Цимбаленко
e_tsymbalenko@ukr.net

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЗДАТНОСТІ ДО КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СПІЛКУВАННЯ

Tsymbalenko O. O. The therapy method for the development of communicational interaction in children with communicative disorders / O. O. Tsymbalenko // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, G. S. Kostjuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine / scientific editing by S. D. Maksymenko, L. A. Onufrieva. – Issue 41. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2018. – P. 395–413.

O. O. Tsymbalenko. The therapy method for the development of communicational interaction in children with communicative disorders. The article offers a full description of psycho-educational therapy method that is aimed at development of communicational interaction in children with communicative disorders. It is noted this method is based on empirical